

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

---

časť 8.
Stavebná časť – stavebné prvky
Omiety a fasádne farby

Vypracoval:
Pavel Fabian

Príloha č. 2

Rozšírená obrazová príloha

Obsah

OBR. 1.....	4
OBR. 2.....	5
OBR. 3.....	6
OBR. 4.....	7
OBR. 5.....	8
OBR. 6.....	10
OBR. 7.....	12
OBR. 8.....	14
OBR. 9.....	15
OBR. 10.....	16
OBR. 11.....	17
OBR. 12.....	18
OBR. 13.....	19
OBR. 14.....	20
OBR. 15.....	21
OBR. 16.....	22
OBR. 17.....	23
OBR. 18.....	24
OBR. 19.....	25
OBR. 20.....	26
OBR. 21.....	27
OBR. 22.....	28
OBR. 23.....	29
OBR. 24.....	31
OBR. 25.....	32
OBR. 26.....	33
OBR. 27.....	34
OBR. 28.....	35
OBR. 29.....	36
OBR. 30.....	37
OBR. 31.....	38
OBR. 32.....	39
OBR. 33.....	40
OBR. 34.....	41
OBR. 35.....	42

OBR. 36.....43
OBR. 37.....44
OBR. 38, 39.....45
OBR. 40.....46
OBR. 41.....47
OBR. 42.....48

OBR. 1

Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom je naklincovaný v priečnom smere rošt zo štiepanej/polenej drevenej žrdoviny umožňujúci omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka nanesená v pomerne (a ak nebolo treba vyrovnávať nejakú nerovnosť podkladu, tak aj zbytočne) hrubej vrstve čiastočne odpadla. Rizikovým faktorom na vznik takéhoto poškodenia je vlastná hmotnosť omietky na hranici jej vnútornej súdržnosti (kohézie).

Spišské Podhradie; foto Pavel Fabian, september 2006.

OBR. 2

Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom je naklincovaný diagonálne kladený latkový rošt umožňujúci omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka je odstránená.

Banská Bystrica; foto Pavel Fabian, september 2006.

OBR. 3

Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom sú v priečnom smere natiiahnuté a naklincované trstinové rohože umožňujúce omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka po niekoľkých desaťročiach bez údržby čiastočne odpadla. Rizikovým faktorom na vznik takéhoto poškodenia je najmä korózia drôtikov, ktorými sú steblá trstiny spojené do rohoží.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, február 2013.

OBR. 4

Časť severnej fasády kostola pod úrovňou okenných parapetov. Na kamennom kvádrovom murive sú omietkové opravy z 2. polovice 19. storočia.

Hronský Beňadik, kláštorňý kostol; foto Pavel Fabian, august 2108.

Pri puristickej obnove v rokoch 1882 – 1889 odkryli na fasádach kostola kamenné (tufové) kvádrové murivo. Kvádre, ktoré mali veľmi zvetraný povrch alebo ich poškodené časti, prekryli omietkovou imitáciou kvádrového muriva s hladkými lemami a pemrlovanou/štokovanou lícnou plochou. Maltou opravili hrany všetkých kvádrov, aby vytvorili dojem rovnako úzkych a presných ložných a styčných škár. Pravdepodobne bola použitá malta s rímskym/románskym cementom.

Kvádre z najmäkšieho (najsvetlejšieho) tufu sa odkryté alebo pod novou omietkou ďalej rozpadávali. Omietka na nich strácala pevný súdržný podklad, a nakoniec v celých plátoch odpadla.

OBR. 5

Výrazné plastické členenie fasády bolo zhotovené takmer úplne na mieste: rímsy, omietková bosáž a rustika, okenné šambrány. Jedinou výnimkou sú dielenské odliatky/prefabrikáty v podobe olisteného kmeňa nad oknom previazaného stuhami, ktoré vypĺňajú vlys trojdielnej kordónovej rímsy medzi prízemím a poschodím. Pri pozornejšom pohľade sú viditeľné jednotlivé segmenty, z ktorých je vyskladaný „nekonečný“ reliéfny vlys. Zhotovenie plastického členenia na mieste umožňuje jednoduchšie sa vysporiadať s rozmerovými odchýlkami stavby.

Banská Štiavnica, budova bývalej lesníckej fakulty Baníckej a lesníckej akadémie; foto Pavel Fabian, júl 2018.

Terajšie plastické členenie fasády vzniklo súčasne so stavbou budovy na konci 19. storočia. Dá sa preto očakávať, že najviac plastické fasádne prvky mali vytvorené jadrá z vystupujúcich tehál priamo pri murovaní obvodových stien. Na začiatku omietkárskych prác bolo potrebné vytýčiť (pomocou olovníc a napnutých povrázkov) čo najpresnejšie základnú rovinu fasády a stabilizovať ju nanesením vyrovnávacej podkladovej omietky (hrubovky) podľa omietnikov. Ďalšie práce na fasáde prebiehali v zásade smerom zhora nadol.

V ďalšom kroku vytiahli profilované dlhé vodorovné rímsy pomocou plechových šablón upevnených na drevených tzv. vozíkoch a ťahaných po vodiacich latách, vyvážených a fixovaných na povrchu fasády. Pri ťahaní ríms použili vápennú (alt. vápenno-cementovú) maltu, najprv hrubozrnnú, potom jemnozrnnú – štukovú.

Jednoduchá pásová rustika na poschodí bola vytvorená osadením drevených latiek/líšť na vyrovnanú rovinu fasády a nahadzovaním ďalšej vrstvy hrubovky medzi ne a do roviny s nimi. Po vybratí latiek/líšť z omietky celú plochu vrátane vytvorených drážok preštukovali jemnozrnnou maltou. Okolo (v tomto prípade slepých) okien pomocou šablóny vytiahli profilované šambrány, obraty/lomy profilov na rohoch doretušovali pomocou štukatérskych pravítok a špachtlí. Ako posledné vyformovali z omietkovej malty (v potrebnom počte vrstiev, ak nemali pripravené murované jadro) výrazné klenáky nad oknami. Aj v tomto prípade si pomohli vymedzením ich obrysu a reliéfnej výšky upevnením latiek po ich obvode.

Na zhotovenie výraznej plastickej bosáže prízemnej časti fasády bolo potrebných viac pracovných krokov. Najprv načisto vytiahli (hrubovkou, a potom štukovou maltou) pomocou menšej šablóny profiláciu na obvode jednotlivých kvádrov. Potom na ich líce nahodili rovnomerne vedľa seba približne rovnako veľké „gulky“ výrazne hrubozrnej malty a bez ďalšieho zasahovania pracovným nástrojom ich nechali vytvrdnúť (je to jeden z mnohých spôsobov vytvorenia hrubého povrchu líca kvádrov omietkovej bosáže).

Pri osadzovaní dielenských odliatkov/prefabrikátov do vlysu trojdielnej kordónovej rímsy medzi prízemím a poschodím musel byť ako prvý osadený segment so stuhou, ktorý je umiestnený osovo nad slepým oknom prízemnia.

OBR. 6

Fragment fasády z polovice 18. storočia, stav pred reštaurovaním. Plastické členenie bolo podporené použitím rôznej povrchovej textúry omietky vyvýšených členiacich prvkov a plôch medzi nimi: jemnozrnná hladená omietka v kombinácii so striekanou hrubozrnnou omietkou.

Autenticky zachovaná omietková fasádna úprava bola poškodená bezohľadnými stavebnými zásahmi v rámci tzv. komplexnej pamiatkovej obnovy v 80. rokoch 20. storočia: odbúraním korunnej časti muriva kvôli vybudovaniu železobetónového stužujúceho venca, pri náhrade pôvodnej kamennej okennej šambrány za jej repliku s použitím cementovej malty na jej osadenie, ako aj ďalšími zásahmi.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, október 2016.

Z architektonického riešenia plastického členenia fasády sa dá odvodiť technologický postup zhotovenia.

Plochu fasády najprv vyrovnali podkladovou omietkou, tzv. hrubovkou, nahadzovanou na jedenkrát alebo viackrát, podľa toho, ako rovné alebo nerovné bolo murivo. Pre plasticky členené a zdobené fasády bolo potrebné upraviť podkladovú omietku do čo najpresnejšej roviny, čo sa dá dosiahnuť stiahnutím latou podľa omietnikov, ktoré sa v súvislosti s tým začalo zavádzať.

Ploché vodorovné pásy a zvislé lizény, tiež ďalšie členiace prvky s priamymi obrysami, boli zhotovené nahadzovaním ďalšej vrstvy podkladovej omietky (tzv. hrubovky) na plochy, ktoré si vymedzili hobľovanými latami prichytenými na stenu; tie slúžili tiež ako omietniky na dosiahnutie rovnomernej hrúbky ďalšej vrstvy omietky. Nepravidelné krivkové obrysy nadokenných zrkadiel a podokenných čabrák boli vyrezané s použitím šablóny, keď táto omietková vrstva primerane stuhla. Na záver boli vyvýšené členiace prvky preštukované jemnozrnnou omietkou. Tzv. kvapky a strapce podokenných čabrák boli domodelované na mieste s použitím štukatárskeho náradia.

OBR. 7

Zložité plastické členenie a zdobenie fasády je vytvorené kombináciou prvkov zhotovených na mieste (rímsy, omietková rustika a bosáž, triglyfy s kvapkami a zuborez nad vstupným portálom, okenné šambrány, pilastre) a dielenských odliatkov/prefabrikátov (festóny, mušle, medailóny, rozety, balustre). Plastické prvky dopĺňa trojfarebné sgrafito vo vlyse medzi kordónovou a parapetnou rímsou poschodia.

Zhotovenie plastického členenia na mieste umožňuje jednoduchšie sa vysporiadať s konkrétnymi rozmermi stavby a ich prípadnými odchýlkami.

Banská Štiavnica, budova rektorátu bývalej Baníckej a lesníckej akadémie; foto Pavel Fabian, október 2016.

Terajšie plastické členenie fasády vzniklo súčasne so stavbou budovy na konci 19. storočia. Dá sa preto očakávať, že najviac plastické fasádne prvky mali vytvorené jadrá z vystupujúcich tehál priamo počas murovania obvodových stien. Na začiatku omietkárskych prác bolo potrebné vytýčiť (pomocou olovníc a napnutých povrázok) čo najpresnejšie základnú rovinu fasády a stabilizovať ju nanesením vyrovnávacej podkladovej omietky (hrubovky) podľa omietnikov. Ďalšie práce na fasáde prebiehali v zásade smerom zhora nadol.

V ďalšom kroku vytiahli profilované dlhé vodorovné rímsy pomocou plechových šablón upevnených na drevených tzv. vozíkoch a ťahaných po vodiacich latách vyvážených a fixovaných na povrchu fasády. Pri

ťahaní ríms použili vápennú (alt. vápenno-cementovú) maltu, najprv hrubozrnnú, potom jemnozrnnú – štukovú.

Jednoduchá pásová rustika na poschodí bola vytvorená osadením drevených latiek/líšt na vyrovnanú rovinu fasády a nahadzovaním ďalšej vrstvy hrubovky medzi ne a do roviny s nimi. Po vybratí latiek/líšt z omietky celú plochu, vrátane vytvorených drážok, preštukovali jemnozrnnou maltou. Okolo (v tomto prípade slepých) okien pomocou šablóny vytiahli profilované šambrány, obraty/lomy profilov na rohoch doretušovali pomocou štukatérskych pravítok a špachtlí. Ako posledné vyformovali z omietkovej malty (v potrebnom počte vrstiev, ak nemali pripravené murované jadro) výrazné klenáky nad oknami. Aj v tomto prípade si pomohli vymedzením ich obrysu a reliéfnej výšky upevnením latiek po ich obvode.

Na zhotovenie výraznej plastickej bosáže prízemnej časti fasády bolo potrebných viac pracovných krokov. Najprv načisto vytiahli (hrubovkou, a potom štukovou maltou) pomocou menšej šablóny profiláciu na obvode jednotlivých kvádrov. Potom na ich líce nahodili rovnomerne vedľa seba približne rovnako veľké „gulky“ výrazne hrubozrnej malty a bez ďalšieho zasahovania pracovným nástrojom ich nechali vytvrdnúť (je to jeden z mnohých spôsobov vytvorenia hrubého povrchu líca kvádrov omietkovej bosáže.)

Pri osadzovaní dielenských odliatkov/prefabrikátov do vlysu trojdielnej kordónovej rímsy medzi prízemím a poschodím musel byť ako prvý osadený segment so stuhou, ktorý je umiestnený osovo nad slepým oknom prízemia.

OBR. 8

Plastické členenie plochy fasády je tvorené dvoma úrovňami hladkej omietky, pod strechou je profilovaná korunná rímsa.

Hajnáčka, kúria; foto Pavel Fabian, jún 2020.

Z architektonického riešenia plastickej úpravy fasád sa dá odvodiť technologický postup ich zhotovenia.

Plochu fasády vyrovnali podkladovou omietkou, tzv. hrubovkou, nahadzovanou na jedenkrát alebo viackrát (rovné alebo nerovné murivo). V 18. storočí sa spolu so zavedením plasticke členených a zdobených fasád začalo uplatňovať sťahovanie podkladovej omietky latou podľa omietnikov.

Plastické členenie, pozostávajúce z plochých vodorovných pásov, zvislých lizén, okenných šambrán a zrkadiel nad oknami bolo zhotovené nahadzovaním ďalšej vrstvy podkladovej omietky, tzv. hrubovky, na plochy, ktoré boli vymedzené latami prichytenými na stenu. Štvrtkruhové výrezy na rohoch nadokenných zrkadiel boli pravdepodobne vyrezané s použitím šablóny, keď táto omietková vrstva stuhla. Na záver bola celá fasáda preštukovaná jemnozrnnou omietkou.

OBR. 9

Hlinená omietka s vápenným náterom bola neskôr prekrytá tenkou vrstvou striekanej, silno cementovej omietky.

Pukanec, okres Levice; foto Pavel Fabian, september 2006.

Z dôvodu odlišných fyzikálnych vlastností týchto materiálov dochádza postupne k vzájomnému oddeleniu, prípadne aj odlupovaniu jednotlivých vrstiev.

OBR. 10

Horná časť fasád východného záveru kostola s omietkovými opravami a omietkovou imitáciou kamenného kvádrového muriva realizovanými v 2. polovici 19. storočia.

Hronský Beňadik, kláštorňý kostol; foto Pavel Fabian, august 2108.

Pri puristickej obnove v rokoch 1882 – 1889 odkryli na fasádach kostola kamenné (tufové) kvádrové murivo. Kvádre, ktoré mali veľmi zvetraný povrch a tie časti fasád, ktoré neboli z kvádrov, prekryli omietkovou imitáciou. Menej poškodené kvádre a hrany všetkých kvádrov maltou opravili – doplnili. Pravdepodobne bola použitá malta s rímskym/románskym cementom.

Kvádre z najmäkšieho tufu sa pod touto omietkou ďalej rozpadávali, omietka strácala pevný súdržný podklad, a nakoniec v celých plátoch odpadla.

OBR. 11

Drevený povalový strop, na ktorom sú v priečnom smere natiahnuté a naklincované trstinové rohože umožňujúce omietnutie dreveného podkladu. Omietka sa zachovala len na nepoškodenej časti drevenej stropnej konštrukcie.

Svätý Jur, synagóga; foto bratislavskykraj.sk, 2022.

Zdroj: *Po seneckej zachránime aj svätajurskú synagógu* [online]. Bratislava: Bratislavský samosprávny kraj, 2022 [cit. 16. novembra 2023]. Dostupné na: <https://bratislavskykraj.sk/po-seneckej-zachranime-aj-svatojursku-synagogu/>

OBR. 12

Na hladkej hlinenej omietke dodatočne zdrsenej zásekmi kladivom je tenká vrstva vápennej štuky s vápenným náterom. Neskôr bola fasáda pokrytá vápennou omietkou a niekoľkými nátermi.

Bohunice, okres Trenčín, kaštieľ; foto Michal Hrčka, apríl 2007.

Z dôvodu odlišných fyzikálnych vlastností materiálov jednotlivých vrstiev postupne dochádzalo k ich vzájomnému oddeľovaniu a odlupovaniu.

OBR. 13

Časť fasády so sieťou jemných prasklín z diaľky neviditeľných, ale zvýraznených zmenami farebného odtieňa náteru.

Spišské Podhradie; foto Pavel Fabian, september 2006.

Ak je podkladová vrstva omietky (tzv. hrubovka) zhotovená nekvalitne a rozpraská sa, neoplatí sa spoliehať, že záverečná štuková vrstva praskliny prekryje a výsledok bude vyhovujúci. Po kratšom alebo dlhšom čase sa praskliny ukážu aj na povrchu alebo – ako v tomto prípade – sa prejaví aj výraznejšou vzhľadovou zmenou v dôsledku odlišných fyzikálnych vlastností súvislej omietkovej plochy oproti miestu a blízkeho okoliu praskliny.

OBR. 14

Rozpad pomerne novej omietky na stene otvoreného podbránia.

Trenčín; foto Pavel Fabian, apríl 2007.

Omietka bola zhotovená – v rozpore s pravidlami na vhodnú zrnitosť piesku do vápennej omietky – v celej hrúbke z malty z jemnozrnného piesku, a to vo dvoch vrstvách, ktoré sa navzájom mierne farebne odlišujú. Spodná vrstva počas schnutia rozpraskala, praskliny potom prešli aj do vrchnej vrstvy. Vlhkosť muriva v kombinácii s použitím nedostatočne priedušného náteru, ktorý obmedzoval možnosť odparovania vlhkosti z povrchu omietky a jej zamrzanie v otvorenom priestore podbránia spôsobili rozpad omietky, odlupovanie jej náteru, následne ďalšiu eróziu omietky zvýraznenú pozdĺž prasklín, dokonca lokálne rozpad murovacej tehly.

OBR. 15

Nová podkladová vrstva interiérovej omietky na novom murive narušená nápadným rozpraskaním.

Turčianska Štiavnička, kaštieľ; foto Matej Mika, november 2022.

Ak je podkladová vrstva omietky (tzv. hrubovka) zhotovená nekvalitne a rozpraská sa, neoplatí sa spoliehať, že záverečná štuková vrstva praskliny prekryje a výsledok bude vyhovujúci. Po kratšom alebo dlhšom čase praskliny preniknú až na povrch.

Najmä v exteriéri sa praskliny môžu vzhľadovo aj viac zvýrazniť v dôsledku odlišných fyzikálnych vlastností súvislej omietkovej plochy oproti miestu a blízkeho okoliu praskliny. V mieste prasklín zvyčajne začína aj vážnejšie poškodenie omietky.

OBR. 16

Omietka soklovej časti fasády poškodená zvetrávaním povrchu, prasklinami, odpadnutím z podkladu, presekáním na osadenie káblu.

Svätý Jur, okres Pezinok; foto Pavel Fabian, september 2019.

Príčinou väčšiny viditeľných poškodení je vlhkosť, ktorá sa dostáva zo zeme do muriva bez vodorovnej hydroizolačnej bariéry v kombinácii s chybami pri realizácii omietky.

Pomerne nová omietka bola zhotovená – v rozpore s pravidlami na vhodnú zrnitosť piesku do vápennej omietky – v celej hrúbke z malty z jemnozrnného piesku. Podkladová vrstva omietky rozpraskala, praskliny prenikli aj cez tenkú vrchnú vrstvu omietky a náter až na povrch. Podľa toho, ako sa náter z omietky odlupuje, sa dá usúdiť, že nie je dostatočne prevzdušnený a obmedzil možnosť odparovania vlhkosti z omietky. Jej zamŕzaním dochádzalo k postupnému rozpadu omietkovej malty zvýraznenému v miestach existujúcich prasklín. Vpravo hore, kde bola zrejme tvrdšia nová omietka nanesená na mäkšiu starú omietku, došlo k jej odpadnutiu v celej hrúbke. Nízky pás nad zemou, kde je obnažené murivo, bol pravdepodobne pokrytý cementovou omietkou. Celkom vľavo sa ešte drží jeden jej plát.

Použitie sadry na uchytenie kábla nie je vhodné: sadra je hygroskopická (drží v sebe vlhkosť) a neodoláva dobre exteriérovým podmienkam.

OBR. 17

Odpadnuté pláty cementovej omietky, ktorou bola nevhodne pokrytá soklová časť muriva neizolovaného od zemnej vlhkosti. Nad cementovým soklom sú vápenná omietka a jej vápenné nátery porušené pôsobením vlhkosti, ktorá vinou neprievzdušnej omietky sokla stúpa vyššie.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, jún 2005.

Cementová omietka (ale aj iná neprievzdušná alebo neodvetraná) úprava soklovej časti muriva, ktoré nie je izolované od zemnej vlhkosti, sa môže niekoľko, aj pomerne veľa rokov (v závislosti od miery vlhnutia muriva) navonok javiť, že je všetko v poriadku. Spojenie medzi murivom a cementovou omietkou sa pôsobením mrazu a rozpustných solí postupne uvoľňuje. Cementová omietka zostáva na mieste len vďaka svojej plošnej súdržnosti – kohézii. Dutina pod ňou sa stále zväčšuje, malta v škárah muriva sa rozpadáva, taktiež menej pevný murovací materiál. Napokon cementová omietka odpadne v celých plátoch.

Vinou neprievzdušnej omietky sokla stúpa vlhkosť v murive vyššie nad jeho úroveň, kde sa má možnosť dostať cez priepustnú omietku na povrch a tam sa odpariť. V dôsledku toho vzniká nad soklom ďalšia zóna poškodenia, ktorého príčinou je takisto zamrzajúca vlhkosť a kryštalizácia rozpustných solí, ktoré vzlianjúca voda so sebou unáša.

OBR. 18

Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (1): ploché okenné šambrány sú vytvorené nahadzovaním ďalšej vrstvy hrubovky (hrubozrnnej malty, v tomto prípade pripravenej technikou horúcej vápennej malty) na predtým hrubovkou vyrovnanú plochu steny na miesta vymedzené drevenými latami, ktoré súčasne slúžia ako omietniky na dosiahnutie rovnomernej hrúbky a rovinnosti vrstvy.

Svätý Jur; foto Pavel Fabian, máj 2017.

Soklová časť fasády je nahodená hrubovkou pripravenou technikou horúcej vápennej malty, ktorá ale bola „v hmote“ pri miešaní zafarbená prachom z drevného uhlia. Táto prímes vápennej malte dodá v malej miere hydraulické vlastnosti, ale jej použitie bolo podmienené najmä zámerom ponechať omietku sokla bez povrchového náteru, aby sa neskôr v prípade akéhokoľvek poškodenia neodkryl pod náterom inofarebný podklad.

OBR. 19

Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (2): po dokončení všetkých členiacich prvkov – nahodením ďalšej vrstvy hrubovky medzi laty upevnené na predtým hrubovkou vyrovnanú plochu steny a jej stiahnutí do roviny s týmito latami – sa začína štukovanie celého povrchu jemnozrnnou maltou nanesenou v hrúbke okolo 3 mm a vyhladenou filcovými hladidlami (tmavšie miesta).

Svätý Jur; foto Pavel Fabian, máj 2017.

Plastické omietkové členenie tejto fasády bolo v minulosti odstránené. V rokoch 2016 – 2017 sa rekonštruovalo do čo najvernejšej podoby podľa zachovaných fotografií.

Na vymedzenie plochých členiacich prvkov boli použité hobľované laty dvoch hrúbok: 10 mm a 15 mm, čím bola určená reliéfná výška členiacich prvkov oproti základnej rovine fasády.

OBR. 20

Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (3): fasáda po preštukovaní celého povrchu – plôch aj plastických členiacich prvkov – jemnozrnnou maltou nanesenou v hrúbke okolo 3 mm a vyhladenou filcovými hladidlami, ešte bez farebného náteru (skúšobné vzorky odtieňov náteru sú už ale pripravené pod korunnou rímsou).

Svätý Jur; foto Pavel Fabian, máj 2017.

Na sokli sa na podkladovú hrubovku naniesla druhá vrstva hrubozrnej malty, tiež pripravenej technikou horúcej vápennej malty a zafarbenej „v hmote“ pri miešaní prachom z drevného uhlia. Jej povrch bol po stuhnutí („zavädnutí“) upravený preškrabaním; tým sa dosiahla po vizuálnej stránke rovnomerná povrchová textúra, po technickej stránke väčšia difúzna otvorenosť dôležitá práve na soklovej časti fasády, kde je omietka vystavená najväčšej záťaži striedavým vlhnutím alebo zmáčaním a vysúšaním, zamrzaním a rozmrzaním, kryštalizáciou a rozpúšťaním solí.

Prímes prachu z drevného uhlia dodá vápennej malte v malej miere hydraulické vlastnosti, ale jeho použitie bolo podmienené najmä zámerom ponechať omietku sokla bez povrchového náteru, aby sa neskôr v prípade akéhokoľvek poškodenia neodkryl pod náterom inofarebný podklad.

OBR. 21

Fasáda s jednoduchým plastickým omietkovým členením fasády s odstupom troch rokov od zhotovenia (4). Na sokli, ktorý je bez povrchového farebného náteru z omietky zafarbenej v hmote malty prachom z dreveného uhlia so škrabaným povrchom, je viditeľná pod ľavým oknom mierne farebne odlišná oprava dlhého a pôvodne pomerne hlbokého škrabanca. Istá nerovnomernosť vo farebnosti vápenného náteru na plochách a plastických členiacich prvkoch fasády je prirodzenou a charakteristickou črtou tohto materiálu. Je spôsobená nerovnomernou hrúbkou náterového povlaku/filmu, ktorá prirodzene vzniká pri natieraní štetkou. Vrstvy vápenného náteru sú do istej miery priesvitné. Miera ich priesvitnosti sa mení v závislosti od zmeny vlhkosti ovzdušia a povrchu steny.

Svätý Jur; foto Pavel Fabian, august 2020.

Pri opravách omietok bez krycieho farebného náteru je veľmi ťažké farebne sceliť „záplatu“ s jej okolím. Aj farebne dobre zladená „záplata“ sa môže časom farebne odlíšiť.

OBR. 22

Styčné hrany klenbových plôch tejto renesančnej klenby (z obdobia okolo roku 1600), ktoré sa smerom k vrcholu klenby prirodzene strácajú, sú zvýraznené plastickou modeláciou omietky do tzv. hrebienkov.

Banská Bystrica; foto Pavel Fabian, september 2006.

OBR. 23

Úprava stien a stropu z 18. storočia tvorená hladkou štukovou omietkou s niekoľkými plastickými detailmi a prvkami v súčasnosti pokrytými zjednocujúcim bielym náterom.

Portál do prevetu je pravdepodobne kamenný (priamo do neho sú zapustené pánty a hák/oko na zatváranie teraz chýbajúceho dverného krídla), ale jeho materiál nie je pohľadovo priznaný. Zvislé ostenia a nadpražie portálu sú bez profilácie, nad nadpražím je profilovaná rímsa.

Hrany medzi plochou steny a ostentami okennej niky sú od podlahy smerom nahor skosené, ale niekoľko centimetrov pod záklenkom okennej niky skosenie prechádza do ostrej hrany.

Na styku stien a stropu je fabiónová rímsa, ktorá zdola začína jemnou profiláciou, potom nasleduje široký oblúkový prechod medzi stenou a stropom, na strope ukončený tiež jemnou profiláciou.

V strede stropu je oválna plocha vyčlenená plasticky vystúpeným profilom.

Spišské Podhradie; foto Pavel Fabian, september 2006.

Pri omietaní stien a stropu tejto miestnosti použili dvojvrstvovú omietku (vyrovnávaciu podkladovú hrubovka + jemnozrnná štuková) s hrubovkou upravenou do čo najpresnejších rovín podľa omietnikov. Tento postup omietania sa zaviedol a rozšíril práve v súvislosti s aplikáciou plastických členiacich a dekoratívnych prvkov, ktoré potrebovali rovinný podklad.

Finalizácia omietkovej úpravy prebiehala pravdepodobne zhora nadol, aby sa pri ďalších pracovných úkonoch nepoškodili už hotové časti.

Z plastických členiacich a dekoratívnych prvkov pravdepodobne ako prvú realizovali fabiónovú rímsu obiehajúcu miestnosť na styku stien a stropu. Zhotovili ju na mieste technikou ťahania šablónou na vozíku posúvanom po dvoch vodiacich latách – jednej upevnenej na stene a druhej na strope z viacerých vrstiev vápennej malty, najprv hrubozrnej, potom jemnozrnej, prípadne aj záverečného vápenného gletu (z čistej vápennej kaše). V kútoch miestnosti, kam sa vozík so šablónou nedostal, profil rímsy domodelovali s použitím ručného štukatárskeho náradia.

Potom (alebo súčasne) na hrubovkou vyrovnanej ploche stropu vytiahli plasticky vystúpený oválny profil. V tomto prípade bol vozík so šablónou upevnený na otočnom ramene, ktoré postupne fixovali v stredoch jednotlivých oblúkov, z ktorých je ovál zložený. Nadväznosť jednotlivých oblúkov doretušovali s použitím ručného štukatárskeho náradia.

Po vytiahnutí fabiónovej rímsy a oválneho rámu preštukovali plochu stropu tenkou vrstvou (okolo 3 mm) jemnozrnej malty. Potom rovnakým spôsobom preštukovali aj plochy stien. Popri tom zhotovili aj úpravu hrán so skosením medzi plochou steny a ostentami okennej niky.

OBR. 24

Na mieste chýbajúcej profilovanej nadokennej rímsy zostali v murive zatĺčené železné skoby, ktoré držali tehly tvoriace jadro tejto rímsy zhotovenej na mieste ťahaním profilu pomocou plechovej šablóny.

Pod chýbajúcou rímsou zostali na fasáde osadené dielenské prefabrikáty volútových konzol.

Na fotografii je zachytený stav po výmene okennej výplne, okolo ktorej prebieha úprava nadpražia a ostení omietkou.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, júl 2006.

Plastické členenie/dekoráciu fasády tohto domu bolo realizované na dodatočne rovný povrch vonkajšej steny, tehlové jadro rímsy nebolo zhotovené pri jej murovaní.

OBR. 25

Profilovanú nadokennú rímsu zhotovili na mieste ťahaním pomocou plechovej šablóny. Pod hotovú rímsu osadili dielenské prefabrikáty volútových konzol, ktoré sú len dekoratívne, nemajú konštrukčnú funkciu podopretia rímsy. Odlišný materiál jednotlivých plastických prvkov nebol pohľadovo priznaný. Všetky boli prekryté náterom v súlade s celkovou farebnou koncepciou fasády. Na fotografii je zachytený stav v priebehu opravy poškodeného štukového povrchu nadokennej rímsy.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, júl 2006.

Plechová šablóna, ktorou z malty vytiahli profilovanú nadokennú rímsu, bola upevnená na drevenom tzv. vozíku. Ten posúvali po dvoch vodiacich latách (jedna pod rímsou, druhá nad rímsou) vyrovnaných podľa vodováhy a upevnených štukatérskymi (fasádny) skobami na podkladovej vyrovnávacej omietke (hrubovke) fasády. Na tehlové jadro rímsy najprv nahodili hrubozrnnú vápennú maltu (alebo vápennú maltu veľmi mierne nastavenú cementom) – hrubovku (podľa potreby aj vo viacerých vrstvách), v ktorej profil vytiahli nahrubo. Na stuhnutú a aspoň čiastočne vytvrdnutú hrubovku nahodili alebo natreli (štukatérskou lyžicou – kelňou, alebo špachtľou) jemnozrnnú štukovú vápennú maltu, v ktorej profil vytiahli načisto. (Úplne hladký povrch bez akejkoľvek zrnitosti by sa dal získať ďalším ťahaním vo vápennej kaši – glete.) Obraty/zalomenie profilu na koncoch rímsy bolo potrebné domodelovať pomocou štukatérskych špachtlí a pravítok, prípadne šablónového plechu; opäť najprv hrubozrnnou, a potom jemnozrnnou maltou (prípadne aj gletom).

Prefabrikáty volútových konzol zhotovili ako dielenské odliatky zo štukového materiálu (vápenco-cementová malta, malta z rímskeho/románskeho cementu) alebo mohli byť z (neglazovanej) terakoty. Pravdepodobne neboli výrobkom štukatérov, ktorí na stavbe realizovali plastickú úpravu fasády, ale tí ich zakúpili od niektorej veľkej štukatérskej firmy (so sídlom napr. v Budapešti alebo vo Viedni), ktorá sa špecializovala na výrobu dielenských prefabrikátov plastických dekoratívnych architektonických prvkov a ponúkala ich formou katalógového predaja.

OBR. 26

Terakotový panel ako súčasť plastickej výzdoby fasády (z konca 19./začiatku 20. storočia) je k podkladu uchytený železnými skobami. Ostatné časti plastickeho členenia a výzdoby tejto fasády boli zhotovené na mieste z malty. Na fotografii je zachytený stav po očistení a pred opravou omietok a plastickej výzdoby. Terakotový materiál pôvodne nebol pohľadovo priznaný, ale prekrytý náterom v súlade s celkovou farebnou koncepciou fasády – tento stav sa pri oprave fasády následne znovu obnovil.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, júl 2006.

OBR. 27

Fasáda s hlinenou omietkou, na ktorej bol vápenný náter. Zachovali sa z neho len malé zvyšky na chránených miestach pod strechou.

Bátovce, okres Levice; foto Pavel Fabian, august 2021.

Z dôvodu odlišných fyzikálnych vlastností hliny a vápna dochádza postupne k ich vzájomnému oddeleniu a odlupovaniu náteru. Vápenný náter na hlinenej omietke vyžaduje častejšie obnovovanie.

OBR. 28

Nová vápenná omietka:

- vľavo vyrovnávací podkladová vrstva (tzv. hrubovka) je z hrubozrnného piesku (frakcia 0 – cca 4 mm) nahadzovaná so strhávanou úpravou povrchu (za čerstva),
- vpravo je na nej už natihnutá druhá vrstva z jemnejšieho piesku (frakcia 0 – cca 2 mm) s hladenou a po zatuhnutí zľahka preškrabanou úpravou povrchu.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, október 2021.

OBR. 29

Vyrovňavacia – podkladová vrstva fasádnej omietky, ktorá bola po vyhladení ešte za čerstva zdrsnená rytými líniami. K plánovanému nanieseniu ďalšej – záverečnej vrstvy, pravdepodobne štukovej alebo brizolitovej, už nedošlo.

Hrušov, okres Veľký Krtíš – laz Jablonec; foto Pavel Fabian, júl 2020.

Na zdrsnenie sa používali hrebene zhotovené z kúska dosky a niekoľkých klinčov. Obvyklé sú horizontálne vlnkové ťahy. V tomto prípade boli hrebeňmi vyryté v strede fasády veľké srdcia, do nich potom jedným hrotom vkreslené kvety.

V porovnaní so strhávaným povrchom poskytujú ryté línie menšiu mieru zdrsnenia a v dôsledku toho o niečo menšiu spoľahlivosť spojenia na nasledujúcu vrstvu omietky.

OBR. 30

Plocha fasády je pokrytá omietkou so striekanou vrchnou vrstvou – lemy okolo architektonických otvorov sú hladené a obielené vápnom.

Bátovce, okres Levice; foto Pavel Fabian, august 2021.

OBR. 31

Na fasáde najbližšej z radu vinohradníckych pivníc je len vyrovnávacia – podkladová vrstva fasádnej omietky, ktorá bola po vyhladení ešte za čerstva zdrsnená vlnkovými rytými líniami. K plánovanému naneseniu ďalšej – záverečnej vrstvy už nedošlo.

Bátovce, okres Levice; foto Pavel Fabian, august 2021.

Na zdrsnenie sa používali hrebene zhotovené z kúska dosky a niekoľkých klinev. Obvyklé sú horizontálne vlnkové ťahy.

V porovnaní so strhávaným povrchom poskytujú ryté línie menšiu mieru zdrsnenia a v dôsledku toho o niečo menšiu spoľahlivosť spojenia na nasledujúcu vrstvu omietky.

OBR. 32

Tenká jednovrstvová striekaná omietka na kamennom ohradnom múre.

Pukanec, okres Levice; foto Pavel Fabian, september 2006.

Tento typ omietky sa zvykol používať na pohľadovo neexponované fasády vidieckych obytných domov (orientovaných do medzery medzi domami na susedný pozemok, do hospodárskeho dvora), hospodárskych stavbách, ohradných a oporných múroch a podobne. Takáto omietka bola pomerne nenáročná na spotrebu materiálu a pracnosť (omietka bola hotová po jednom pracovnom kroku), nie príliš citlivá na poškodenia. Pritom dostatočne dobre plnila funkciu vizuálneho scelenia muriva z rôznorodého stavebného materiálu a jeho ochrany pred zrážkovou vodou.

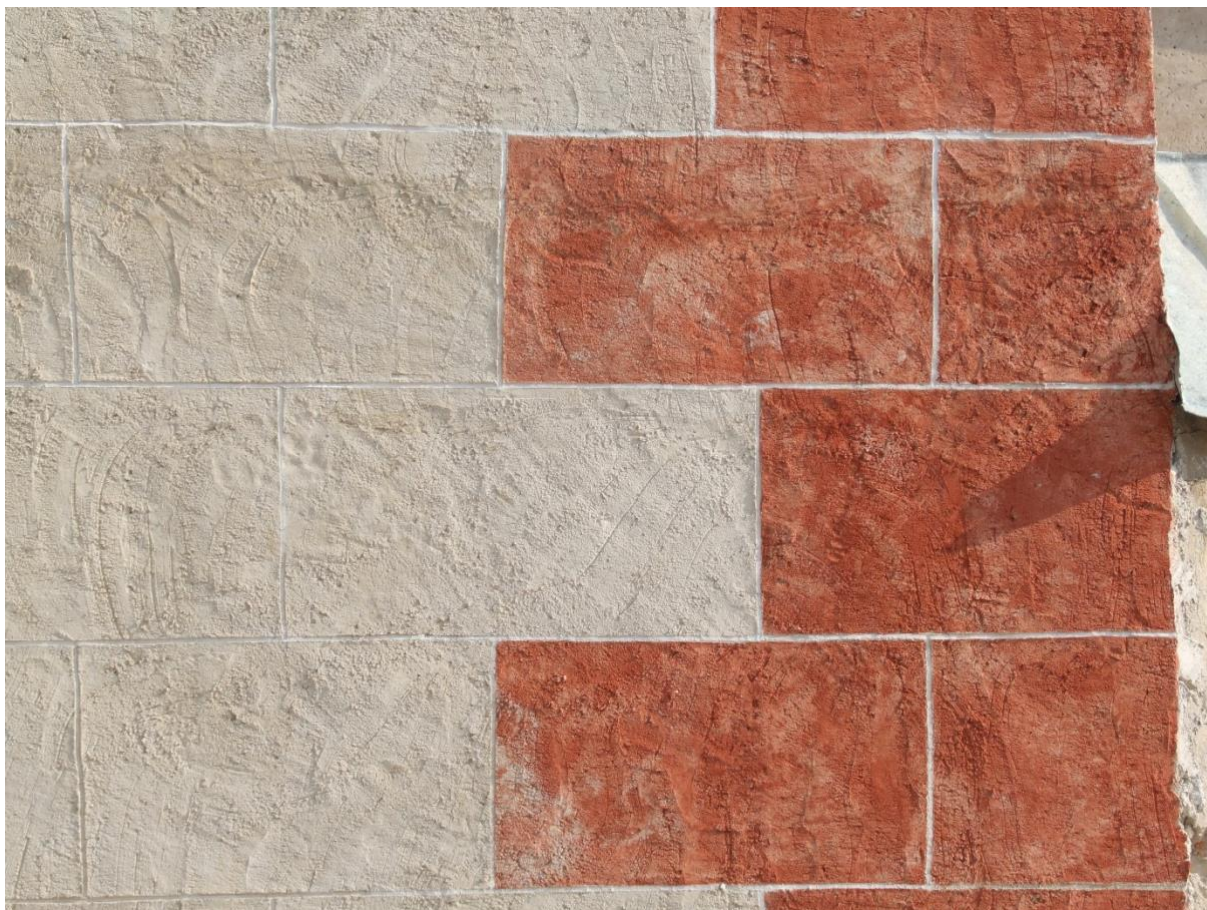
OBR. 33

Reštaurátorská rekonštrukcia neskorostredovekej fasádnej omietky so strhávanou úpravou povrchu. Do ešte mäkkej omietky bola asi drevenou špachtľou (zastrúhaným drevkom) vykreslená sieť kvádrovania. Nárožné kvádre boli kolorované freskovou technikou, ostatné boli ponechané vo farebnosti omietkovej malty. Zatlačené škáry kvádrovania boli prebielené vápnom. Realizácia v rokoch 1988 – 1990.

Banská Bystrica, farský kostol Nanebovzatia Panny Márie; foto Pavel Fabian, apríl 2006.

Strhávaním bočnou hranou murárskej lyžice (kelne) sa povrch omietky hneď po nahodení, kým ešte má kašovitú konzistenciu, urovnáva (od oka) a súčasne zdrsňuje. Väčšie zrná piesku (resp. plniva) murárska lyžica strháva so sebou, pričom „kreslia“ – vyrývajú na povrchu omietky ryhy. Čím sú zrná piesku väčšie, tým budú ryhy hlbšie; čím je veľkých zrn v piesku viac, tým budú ryhy hustejšie.

Strhávaná omietka sa môže použiť ako finálna povrchová úprava (ako v prípade na fotografii) alebo – častejšie – ako povrchová úprava podkladovej/vyrovnávacej vrstvy, tzv. hrubovky, viacvrstvových omietok.

OBR. 34

Nová vápenná omietka z hrubozrnného piesku (frakcia 0 – cca 4 mm) so strhávanou úpravou povrchu.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, september 2006.

Strhávaním bočnou hranou murárskej lyžice (kelne) sa povrch omietky hneď po nahodení, kým ešte má kašovitú konzistenciu, urovnáva (od oka) a súčasne zdrsnuje. Väčšie zrná piesku (resp. plniva) murárska lyžica strháva so sebou, pričom „kreslia“ – vyrývajú na povrchu omietky ryhy. Čím sú zrná piesku väčšie, tým budú ryhy hlbšie; čím je veľkých zrn v piesku viac, tým budú ryhy hustejšie.

Strhávaná omietka sa môže použiť ako finálna povrchová úprava (ako v prípade na fotografii) alebo – častejšie – ako povrchová úprava podkladovej/ vyrovnávacej vrstvy, tzv. hrubovky, viacvrstvových omietok.

OBR. 35

Tmavší pás je staršia striekaná hrubozrnná omietka bez náteru. Úzky pás pod ním a široký pás nad ním sú výsledkom nie veľmi úspešnej novodobej snahy o scelenie plochy steny rovnakým typom omietky.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, marec 2023.

Striekaná omietka je tvorená tenkou vrstvou riedkej, zvyčajne hrubozrnnnej malty rovnomerne nahodenej murárskou lyžicou (tzv. kelňou) alebo aj murárskou naberačkou (tzv. fanglou), prípadne s použitím brezovej metličky alebo na to určeného ručného strojčeka. Po nahodení sa do tejto omietky viac nazasahuje (po vytvrdnutí sa môže natrieť.) Na vzhľade striekanej omietky sa výrazne prejavuje „rukopis“ konkrétneho murára/omietkára, preto sa odporúča, aby celú plochu nahadzoval len jeden človek.

OBR. 36

S hlinenou maltou sa dá pracovať aj holými rukami, bez použitia ochranných rukavíc a murárskeho náradia, na rozdiel od vápennej, vápenno-cementovej alebo cementovej malty, ktorých spojivá sú žieraviny.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, august 2018.

OBR. 37

Hlinená omietka na drevenej zrubovej stene nanesená diagonálne naklincovaným latovým roštom. Hlinená omietka je dvojvrstvová: prvá vrstva bola nanesená do roviny s latami nosného roštu, druhá vrstva ho prekryla. Neskôr bola fasáda preomietnutá vápennou omietkou.

Nová Baňa; foto Pavel Fabian, júl 2020.

OBR. 38, 39

Omietka z umelého kameňa, tiež označovaná ako terazzová [teracová] omietka – z technického hľadiska ide o cementovú omietku s kamenárskou povrchovou úpravou.

Banská Bystrica, sídlisko Fortnička; foto Pavel Fabian, september 2016.

Plnivom vrchnej vrstvy je zmes bielej a čiernej mramorovej drte s frakciou 0 – cca 5 alebo 6 mm, spojivom portlandský šedý alebo biely cement. Vrchná vrstva sa nanáša v hrúbke 10 mm, utlačí sa a jej povrch sa vyhladí kovovým hladidlom. Po čiastočnom vytvrdnutí na tretí až piaty deň sa povrch opracuje ručným kamenárskym náradím: charakteristické prúžkované lemy širokým plochým dlátom (tzv. šalírkou), zrnité plochy pemrlicom/štokovacím kladivom. Kamenárskym opracovaním sa odstráni hladká povrchová vrstvička, ktorú vytvoril cement vytlačený pri hladení a odkryje sa farebnosť malty a mramorových zrn v nej – vznikne povrch pripomínajúci žulu.

Omietka z umelého kameňa/terazzová omietka sa používala na soklové časti fasád od konca 19. storočia, najväčšiu obľubu zažívala od 30. rokov 20. storočia asi do roku 1960.

OBR. 40

Tzv. brizolitová fasádna omietka – z technického hľadiska vápenno-cementová omietka so škrabanou povrchovou úpravou. V tomto prípade je brizolitová vrstva členená vyrezanými drážkami (po podkladovú omietkovú vrstvu). V strednom páse je dekoratívny motív viničných strapcov a listov vytvorený technikou omietkovej intarzie. Biely hladký povrch zvislého ostena dverí vpravo nie je súčasťou pôvodnej fasádnej úpravy, ale výsledkom opravy po výmene dvernej výplne.

Pavlov, okres Břeclav, ČR; foto Pavel Fabian, november 2011.

Názvom brizolit sa na území bývalého Československa označuje farebne homogénny drvený piesok frakcie 0 – cca 4 mm. Brizolitová vrstva tvorí záverečnú vrstvu dvoj- až trojvrstvého systému; prvou vrstvou môže byť cementový nástrek (tzv. špric), druhou (alebo prvou) vrstvou je vápenno-cementová vyrovnávacia/podkladová omietka (tzv. hrubovka) urovnávaná podľa omietnikov.

Brizolitová vrstva má farebnosť použitej malty alebo malty prifarbenej práškovými pigmentmi. Po nahodení (v hrúbke 10 – 15 mm) sa vyhladí (v minulosti drevenými, v súčasnosti aj tvrdými plastovými hladidlami). Po dostatočnom stuhnutí (tzv. zatiahnutí) malty sa povrch rovnomerne zoškabe na to určenými škrabákmi (sú tvarovo podobné hladidlám), čím vznikne charakteristický drsný povrch a odkryje sa farebnosť použitej malty. Brizolit sa ďalej neupravuje náterom, resp. nástrekom (iba ak oveľa neskôr, v rámci údržby alebo po opravách nedostatočne zladených s originálom).

OBR. 41

Omietka so zvetraným povrchom, vďaka čomu vidieť použitie farebne rôznorodého piesku v malte.

Banská Štiavnica; foto Pavel Fabian, marec 2023.

V minulosti sa na prípravu malty používal piesok z ložísk, často aj malých, nachádzajúcich sa čo najbližšie k stavenisku. Podľa miestnych prírodných podmienok môžu byť zrná piesku farebne uniformné alebo rôznorodé – pestrá zmes zrn viacerých hornín a minerálov. Do malty sa spolu s pieskom dostávali rôzne ďalšie látky: drobné kúsky dreva, uhličky, úlomky tehál, čriepky skla, kúsky rastlín atď. V súčasnosti ťažené veľké pieskové lomy poskytujú zväčša farebne rovnomeré piesky.

OBR. 42

Na najstaršej omietkovej vrstve, odkrytej odlúpnutím mladších prekrývajúcich vrstiev a jej vápenného náteru, vidieť farebne rôznorodý piesok v malte. Biele hrudky vápna sa považujú za dôkaz použitia tzv. horúcej vápennej malty.

Krásna Hôrka, hrad; foto Pavel Fabian, august 2019.

V minulosti sa na prípravu malty používal piesok z ložísk, často aj malých, nachádzajúcich sa čo najbližšie k stavenisku. Podľa miestnych prírodných podmienok môžu byť zrná piesku farebne uniformné alebo rôznorodé – pestrá zmes zrn viacerých hornín a minerálov. Do malty sa spolu s pieskom dostávali rôzne ďalšie látky: drobné kúsky dreva, uhliky, úlomky tehál, čriepky skla, kúsky rastlín atď. V súčasnosti ťažené veľké pieskové lomy poskytujú zväčša farebne rovnomerné piesky.

Financované
Európskou úniou
NextGenerationEU

PLÁN [OBNOVY]

MINISTERSTVO
KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PAMIATKOVÝ ÚRAD
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Plán obnovy a odolnosti SR, Komponent 2: Obnova budov
Reforma zvýšenia transparentnosti a zefektívnenia rozhodnutí
Pamiatkového úradu SR

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

Časť 8. Stavebná časť – stavebné prvky

OMIETKY A FASÁDNE FARBY

PRÍLOHA Č. 2 ROZŠÍRENÁ OBRAZOVÁ PRÍLOHA

AUTOR METODIKY
Pavel Fabian

REDAKCIA
Lucia Gdovinová

JAZYKOVÉ ÚPRAVY
Text neprišiel jazykovou úpravou.

VYDAL
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Vydanie prvé
© 2023

www.pamiatky.sk